

LUND UNIVERSITY

Kritikens läge. En intervju av Leila Brännström

Brännström, Leila; Johansson, Anders; Rider, Sharon; Rönnblom, Malin

2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Brännström, L., Johansson, A., Rider, S., & Rönnblom, M. (2011). Kritikens läge. En intervju av Leila Brännström. Fronesis.

Total number of authors:

4

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Anders Johansson, Sharon Rider och Malin Rönnblom

Kritikens läge

En intervju av Leila Brännström

Hur står det till med kritiken i dagens Sverige? I vilken omfattning utövas den, hur och utifrån vilka utgångspunkter, med vilka syften? Vi vände oss till litteraturkritikern och litteraturvetaren Anders Johansson, filosofen Sharon Rider och stats- och genusvetaren Malin Rönnblom med några frågor om kritikens tillstånd och former i dag.

Leila Brännström: I vårt samhälle framhålls ofta kritiskt tänkande som ett ideal. Till exempel framhålls förmågan till kritiskt tänkande och värdet av ett kritiskt förhållningssätt på alla nivåer inom utbildningsväsendet. Frågan är emellertid vad som menas med detta kritiska tänkande och förhållningssätt.

Och hur hänger kritiskt tänkande och kritiska förhållningssätt ihop med förmågan att bedriva ideologikritik? Med ideologi menas här föreställningar som har en hegemonisk ställning i samhället, som är »inristade« i institutioner och som upprätthålls och bevaras genom att människor handlar enligt dem i institutionaliserade sammanhang men också i vardagen.

Anders Johansson: Förmågan till kritik – ideologikritik, men också konstkritik – är nog ganska liten i dag, dessvärre. Det finns en typ av kommentarer, tyckande och skrivande som uppfattas och uppfattar sig som kritiskt tänkande utan att vara vare sig kritiskt eller tänkande

(litteraturkritik som gör recensentens känslor till facit, akademisk forskning som bara bekräftar en rådande *doxa*, förutsägbara debattutspel som mest bekräftar de rådande mediala positioneringarna).

Kritiskt tänkande är per definition dialektiskt: att kritisera ett objekt är att dela upp det, att visa att det till synes hela och självidentiska alltid är sammansatt och motsägelsefullt. Men det handlar inte bara om att utsätta ett objekt för en subjektiv, kritisk blick, utan också vice versa att urskilja *det objektiva hos en själv* likaväl som *det subjektiva i objektet*. Att synliggöra hur det ena alltid är förmedlat av det andra. (Eller i mer konkreta ordalag: att å ena sidan inse att min smak inte bara är min, utan en produkt av alla möjliga mer eller mindre allmänna omständigheter och strukturer, och å andra sidan våga lita på sitt subjektiva omdöme eftersom »verket-i-sig« inte är tillgängligt på något annat vis.) Den sortens tänkande är, menar jag, en bristvara i Sverige i dag; efterfrågan på enkla svar, tydliga ställningstaganden, identitetsbekräftelse och lösningar som överensstämmer med det rådande är så stor – det är svårt att stå emot. Och om man gör det, står emot förenklingskravet, så finns det alltid någon annan som levererar de önskade svaren, det gångbara tyckandet.

Samtidigt är det kritiska tänkandet per definition reaktivt – därmed löper det alltid risk att bidra till att upprätthålla det gamla dåliga som det reagerar emot. Det är alltså inte bara kritiskt tänkande som saknas, utan också förmågan att ta sig ur ett negativt, reaktivt tänkande, att ta sig ur kritiken. Det finns sammanhang där det behövs kritiskt tänkande just i betydelsen kritisk *reaktion* – varför är reaktionerna på bonusvillkoren och löneökningarna för chefer i samhällstoppen så måttliga, till exempel? – men det finns också diskurser där det snarare är den kritiska, reaktiva, hållningen som är problemet. Jag tänker till exempel på en typ av kampanjer, debattböcker och artiklar som angriper en eller annan form av »ondska«, men där det egentliga syftet är att konsolidera den moral som författaren och läsaren antas dela. Vissa av reaktionerna på Sverigedemokraternas intåg i riksdagen dras med det problemet. När kritiken stelnar till en självdeklaration, som består i att »vara emot« något som 95 procent av befolkningen är emot (våld, rasism etc.), blir den ganska tom.

Malin Rönnblom: Kritiskt tänkande och ett kritiskt förhållningssätt är för mig som forskare något helt centralt.¹ Samtidigt ser jag också att dessa uttryck har blivit alltmer urvattnade.

1. Mina svar på dessa frågor utgår från min text »Genusforskning och det nyliberala universitetet – från kritik till nytta?«, i Diane Sainsbury och Maritta Soininen (red.), *Kön, makt, nation* (2011), s. 29–42. Jag vill också tacka Sara Edenheim för värdefulla kommentarer på svaren.

Till viss del instämmer jag med Ylva Hasselberg, som menar att begreppet »kritiskt tänkande« inte fyller någon funktion i den offentliga debatten, med tanke på att det kan omfattas av alla och fyllas med i stort sett vilket innehåll som helst.² Hasselberg skriver att man »inte (kan) skilja olika ståndpunkter och intressen åt med hjälp av att analysera hur de ställer sig till kritiskt tänkande. Kritiskt tänkande är en floskel utan innehåll.«³ Hasselbergs svar är att i stället för kritiskt tänkande använda »omdömet«, som hon ser som kärnan i alla professionsgruppers identitet. Hon menar vidare att det i dag försiggår en kamp om omdömet mellan å ena sidan olika professioner och å andra sidan ekonomiska och politiska eliter. Som jag tolkar Hasselberg handlar denna kamp för forskarnas del om (att behålla) makten över det vetenskapliga omdömet – eller annorlunda uttryckt om att säkerställa forskarens position som just kritisk granskare. I motsats till Hasselberg menar jag alltså att det är viktigt att fylla begrepp som kritiskt tänkande och kritisk granskning med innehåll, som motverkar de tendenser till begreppsöfverfläckning som hon pekar på. Och här tror jag att en av de grundläggande förutsättningarna för

att vi som forskare ska kunna kritiskt granska samhället är att vi bevakar vårt oberoende »omdöme« i den nyliberala ordning som i dag präglar samhället, inklusive universiteten.

Som feministisk forskare menar jag att feministisk forskning i sig bör betecknas som kritisk, i den betydelsen att den bygger på ett ifrågasättande av den rådande politiska ordningen och att den reflekterar över de politiska konsekvenserna av den egna forskningen.⁴ Den tar dessutom sin avstamp i kvinnörelsens/den feministiska rörelsens kritik mot den rådande ordningen. Ett kritiskt förhållningssätt inom akademien inbegriper också, som jag ser det, reflektion över det sammanhang vi befinner oss i som forskare, över våra egna teoretiska och analytiska utgångspunkter, över vår omvärld.

För att återknyta till frågan inbegriper alltså ett kritiskt förhållningssätt ideologikritik, om vi med ideologier menar (politiska) föreställningar med hegemonisk ställning i samhället. Kritisk granskning av den rådande politiska ordningen skulle följaktligen kunna beskrivas som ideologikritik. Men jag ställer mig tveksam till att definiera ideologier på detta sätt. Det skulle betyda att ideologier som feminism eller socialism

2. Ylva Hasselberg, *Vem vill leva i kunskapssamhället? Essäer om universitetet och samtiden* (2009).

3. *Ibid.*, s. 56.

4. Eva Magnusson, Malin Rönnblom, Harriet Silius, Maria Carbin och Eeva Raevara (red.), *Critical Studies of Gender Equalities. Nordic Dislocations, Dilemmas and Contradictions* (2008).

inte kvalar in, eftersom de inte intar en hegemonisk ställning i samhället. Däremot är det just »inristade institutioner«, som upprätthålls och bevaras genom människors dagliga handlande, som jag ser som huvudfokus i forskarens kritiskt granskande uppdrag.

Sharon Rider: I sina anmärkningar över Kants essä »Svar på frågan: Vad är upplysning?« påpekar Foucault att frågan kan överföras till: »Vad är det som händer i dag? Vad är det som pågår just nu? Och vad *är* detta »nu«, inom vilket vi alla befinner oss, och som bestämmer det moment då jag skriver?«⁵ Kants uppsats pekar på hur svårt det är att svara på frågan just eftersom man befinner sig i sin nutid både som aktör och som element, och att det som har gjort filosofin radikal som verksamhet alltsedan Kant är just dess syfte att problematisera sin egen diskursiva aktualitet. Ett annat sätt att beskriva samma tanke vore att säga att samtidskritik i filosofisk bemärkelse alltid först och främst är *självkritik*. Jag anser att den sortens kritik är djupare än den som brukar kallas ideologikritik, och även att den senare, för att vara riktigt effektiv, förutsätter den förra. Jag kommer att säga mer om denna skillnad i mitt svar på den sista frågan, men kan helt kort säga att skillnaden

huvudsakligen består i att självkritiken inriktas på ens *eget* tänkande, inte på problem *därute* (i samhället, i kulturen, i politiken), utan på problem som man drabbas av, som man tampas med. Ideologikritik förutsätter att man i någon mening kan ställa sig utanför det man kritiserar, medan självkritiken utgår från att man är en oupplöslig del av sin tid och kultur, och att man just därför, när man inser att man »vantrivs i kulturen«, ställer sig frågan om vad det är i mitt sätt att tänka och mitt sätt att leva som skulle kunna vara annorlunda. Vad är det som förutsätts i »det givna«, som kanske inte är så givet som man antar till vardags? Varifrån kommer de vedertagna normerna för mitt tänkande, vilka syften tjänar de? Vad skulle det innebära att försöka finna ett friare förhållningssätt?

Låt mig ge ett exempel. Nietzsche var filolog. I sin första bok försökte han förstå ursprunget till den västerländska estetiska och vetenskapliga kulturen utifrån den etablerade forskningsfrågan om den attiska tragedins uppkomst.⁶ Många år senare skrev en mycket självkritisk Nietzsche att han hade missförstått *sitt eget syfte* med boken, som egentligen inte alls handlade om dessa akademiska frågor, utan om något helt annat: »vetenskapens problem – vetenskapen för första gången uppfattad som

5. Michel Foucault, »Upplysningen, revolutionen och framstegets möjlighet«, i Brutus Östling (red.), *Vad är upplysning?* (1992), s. 40. Red. anm.

6. Friedrich Nietzsche, »Tragedins födelse«, i Nietzsche, *Samlade skrifter*, band 1 (2000). Red. anm.

problematisk«, som han skriver.⁷ Han upplevde nämligen sin tids vetenskap och vetenskapssyn som symptomatisk för en intellektuell och moralisk tomhet, pessimism och feghet.

Dessa frågor om de rådande vetenskapliga idealens egentliga mål och mening rörde förstås inte något forskningsområde inom filologin som sådan. Utan dessa *problem* var helt enkelt de problem som Nietzsche brottades med som tänkare, det vill säga, sin egen känsla av tomhet, sin egen fallenhet för pessimism, sitt egen bristande mod. Jämför detta, att ett problem uppstår i ens eget tänkande, med att man lär sig att det föreligger olika uppfattningar om vetenskapernas objektivitet, giltighet och räckvidd genom att läsa till exempel Dilthey och Gadamer, eller Popper och Kuhn, eller Derrida och Mohanty. I det senare fallet *lära* man sig en frågeställning, man ärver, eller blir anhängare av, en teoribildning inom en viss tradition utifrån vilken man väljer en position. Man »tar ställning«, och fortsätter en debatt vars rågångar redan är utmärkta. Det är något helt annat än att vara genuint berörd, oroad, inför något som man upplever som viktigt, inte bara inom ens disciplin, utan inom ens samtid, i ens liv. Allvarlig samtidskritik börjar med allvarligt *tvivel*. Annars är det inte ideologikritik i någon djupare mening, utan ideologireproduktion.

I policydokument rörande den högre utbildningen, det vill säga i det byråkratiska tänkandet, framstår det däremot som om ett kritiskt förhållningssätt är någonting man kan uppöva genom en bestämd, förutsägbar planering, som ett slags teknik eller, som det heter, en »färdighet«. Bolognaprocessen behandlar till exempel kritiskt tänkande som en förmåga som kan administreras fram genom transparenta, närmast mekaniska, tekniska system. I själva verket är det tvärtom. Kritiskt tänkande uppstår när man »inte vet vägen ut«, för att travestera Wittgenstein.

När det gäller ideologikritik är den som bäst och effektivast just när den börjar med denna insikt, att man i någon mening känner sig vilse. Låt mig ge ännu ett exempel för att förtydliga. Vi humanister antingen hukar oss skamset inför våra »nyttigare« kollegor i andra ämnesområden, eller springer omkring och »viftar med svansen« inför politikerna för att visa hur duktiga, hur *nyttiga*, vi egentligen är. Detta är ett tecken på dålig självförståelse och ännu sämre självförtroende. Humanister har tydligen själva köpt den rådande bilden av vad som är viktigt, vad som är värdefullt, vad som behöver legitimeras och vad som inte behöver det. Men humanioras nytta består, och har alltid bestått, skulle jag vilja hävda, i just detta att man på grund av sin bildning

7. Nietzsche, »Ett självkritiskt försök«, i Nietzsche, *Samlade skrifter*, band 1 (2000), s. 12. Red. anm.

och de insikter som man får genom den har kunnat se saker och ting på ett *annat sätt*, från ett annat perspektiv: man har kunnat ställa *andra frågor* än de vedertagna. Dessa frågeställningar har inte sällan senare visat sig vara användbara, berikande eller till och med grundläggande för andra vetenskaper eller verksamheter. Som vetenskapsteoretikern Steve Fuller påpekat har hela den västerländska vetenskapen, det västerländska samhällsbygget och många kulturyttringar uppstått i kölvattnet av något som någon död humanist har sagt.⁸ De flesta av oss är förstås ingen Marx, Nietzsche eller Freud. Men vi kan göra vårt bästa för att hålla en tradition levande vars väsen i hög grad består av att ställa nya frågor. Genom att studera hur Kant eller Nietzsche arbetade kan vi genom deras exempel lära oss hur man kan gå till väga när de gamla idéerna inte längre känns levande eller aktuella. Inte genom att okritiskt efterapa deras begreppsapparater eller tankesystem, utan snarare genom att se på hur de formulerade om den traditionen de ärvde för att hantera de frågor och problem som de ställdes inför i sin egen tid. Förmågan till samtidskritik förutsätter bland annat modet att tvivla, att söka svar på riktigt, att ta risken att kanske inte komma någon vart, eller till och med att ha fel, att behöva börja om från början igen.

Det mest radikala man kan göra i dag är *inte* att upprepa gamla svepande -ismer och läror om kapitalismens avarter, västerlandets skuld, patriarkatets onda gärningar, heteronormativitetens bojor med mera. När dessa idéer först formulerades var de i många fall nydanande, starka, tunga, vassa, provokativa och effektiva. De fick många att ifrågasätta det »självklara«, »det givna«. Men de är inte längre effektiva, de har blivit *en del* av den etablerade teoretiska, intellektuella diskursen. De har blivit hårdvaluta på »idéernas marknad«.

Vi behöver nya medel om vi i någon utsträckning ska kunna välja bort ett sålt att leva som gör att människor känner sig vilslna, ensamma, splittrade, utsatta och framför allt, det politiskt sett mest oroande, frustrerade och arga. För att göra en litterär allegori (från Melvilles *Moby Dick*), så räcker inte Starbucks förnuftighet, ärliga uppsåt och goda vilja för att föra Pequod och dess besättning tillbaka till civilisationen. Ahabs vision ger besättningen ett genuint mål mitt i misären, en upplevelse av mening och kraft att agera själva, välja sitt öde, i stället för att kastas hit och dit av dess nycker: detta visar sig vara en oändligt mycket starkare drivkraft för besättningen än det protestantiska plikt-, försörjnings- och profittänkande som Starbuck kan erbjuda. Jag upplever mycket i dagens samtidskritik som ett

8. Steve Fuller, »Who Needs the Humanities?«, Project Syndicate/Institute for Human Sciences (2008). Se <http://www.project-syndicate.org>, hämtningsdatum 15 juni 2011.

uttryck *för* samtidskulturen, snarare än ett radikalt ifrågasättande av den. Ahab, som visserligen är förblindad av hat och hämndbegär gränsande till vansinne, har en dragningskraft som bygger på att han erbjuder männen något helt annat än det som de fick lära sig av katekesen.⁹ Min fråga är: Måste man vara vansinnig eller besatt för att tänka själv? Poängen med att kritiskt ifrågasätta och granska vår samtidskultur måste vara att man själv, på riktigt, känner sig främmande *inför*, och inte bara är en exponent *för*, denna samtidskultur, det vill säga att man ensam, inför sig själv, känner detta främlingskap. Allt tal om alternativa visioner för samhället måste börja i ett sådant genuint främlingskap för att vara trovärdigt. Nu vill någon säkert ställa frågan: okej, men vad kan vi göra? Mitt svar är helt enkelt att det är det som vi ska undersöka. Det är kritikens väsen. Kants maxim i den ovannämnda uppsatsen, *Sapere aude!*, är en bra början.¹⁰ Vad som krävs är inte en häpnadsväckande ny teori, utan *modet* att göra bruk av sitt eget förstånd utan någon annans ledning. Att tänka själv betyder här att inte förlita sig på de sedan länge etablerade idéerna, begreppen och tankemönstren – dessa utgör i sig en del av det nuvarande, som en pol i en förutbestämd polarisering. Men denna polarisering vilar på vissa antaganden som, om de kommer

ut i ljuset, i bästa fall kan upplösas och lämna plats för ett annat tänkande. I den meningen är filosofi (med vilken jag *inte* åsyftar akademisk filosofi som institution) alltid radikalt ifrågasättande.

Leila Brännström: De politiska partierna har alltmer närat sig varandra och de flesta kan inte ens föreställa sig ett samhälle som radikalt skiljer sig från dagens tillväxtmaximerande liberaldemokrati. Är utrymmet för ideologikritik mindre i dagens samhälle jämfört med tidigare?

Anders Johansson: Nja, både mindre och större, skulle jag tro. Det är sant att de realistiska politiska alternativen ofta förefaller vara intill förväxling lika i dag, så om man vill tala från en position inom den rådande hegemonin är de kritiska alternativen kanske färre. Men det är ju just hegemonin som bör kritiseras. Om man gör det kommer man förvisso inte att tas på allvar på DN:s ledarsida och liknande, men det är ju deras problem, inte kritikens. På så vis har väl det massmediala utrymmet för ideologikritik blivit allt mindre, samtidigt som jag tror att den allvarligaste inskränkningen kommer inifrån skribenterna själva, inte utifrån. Fast det är givetvis svårt att skilja mellan inre och yttre begränsningar. Allteftersom

9. Herman Melville, *Moby Dick eller Valen* (1994). Red. anm.

10. Immanuel Kant, »Svar på frågan: Vad är upplysning?«, i Brutus Östling (red.), *Vad är upplysning?* (1992), s. 27. Red. anm.

möjligheterna att, till exempel, försörja sig som frilansande litteraturkritiker blir allt mindre, tenderar kritiken överlag att bli alltmer lättköpt. Som professionell kritiker eller debattör måste man ha inte bara det aktuella uppdraget i åtanke, utan också de framtida uppdrag man vill ha. Ju sämre och otryggare ekonomiska villkor för kritiken, desto större är risken att den förvandlas till reklam för sig själv. (DN:s nyinstiftade kritikpris, »Lagercrantzén«, är en liten indikation på det: utrymmet för kritik bara krymper, de ekonomiska villkoren blir allt sämre, alltså ger vi en högtidlig fanfar för en enskild kritikers förträfflighet. Som om problemet fanns på individnivå ...).

Det är kanske en väl förenklad och dystyr bild – det skrivs fortfarande förvånansvärt mycket bra saker på kultursidorna tycker jag – men det är onekligen svårt att vara optimist i dag. Man får kanske sätta sitt hopp till smala kulturtidskrifter (så länge de tillåts finnas), akademiska publikationer och möjligen nätet.

Malin Rönnblom: Kort sagt är svaret ja, om vi med ideologier menar de ideologier som de etablerade politiska partierna har formerat sig utifrån. Frågan är dock om det är utrymmet för ideologikritik eller för ideologier som har krympt. Eller rättare sagt, om

utgångspunkten för ideologikritik är de klassiska ideologierna som socialism, konservatism och liberalism, pekar mycket på att dessa i sina partipolitiska tappningar delvis smält samman under någon form av nyliberal »metaideologi«, vars främsta privilegium är att inte definiera sig som ideologi. Med andra ord att det politiska har lämnat politiken, för att tala med Chantal Mouffe.¹¹ Och frågan är om denna form av metaideologi ställer delvis andra krav på ett kritiskt förhållningssätt än en mer traditionell ideologikritik, där ideologierna var mer välbestämda.

Som jag ser det har de politiska ideologier som vi känner i stora stycken fått ge vika för en form av nyliberalism som går utanför de traditionella politiska ideologierna, som fortfarande lämnar vissa avtryck i partipolitiken. Wendy Larner diskuterar nyliberalism i tre betydelser, som policy, som ideologi och som styrningsrationalitet.¹² Även om de två första aspekterna är centrala, inte minst när det gäller avregleringar och nedmontering av välfärdsstaten, betonar hon vikten av att se det nyliberala som en styrningsrationalitet eller styrningsteknik. På så sätt blir det på sätt och vis ointressant att utsetta ideologierna för kritisk granskning – makten att definiera »det goda samhället« har blivit en del av en nyliberal

11. Chantal Mouffe, *Om det politiska* (2008).

12. Wendy Larner, »Neo-liberalism. Policy, Ideology, Governmentality«, i *Studies in Political Economy* nr 63 (2000), s. 5–26.

styrningsrationalitet där ekonomistiska modeller tillämpas på alla samhällsområden, som om de vore självklara mått på framgång. Denna styrningsrationalitet tar sig olika uttryck, men ett centralt exempel är styrning som revision. Som Nikolas Rose uttrycker det: »Revision är kontroll av kontrollen.«¹³ Ständiga krav på mätbara mål och indikatorer, utvärderingar och självvärderingar, förändrar både politikens innehåll och dess mål – inte minst genom att avpolitisera den.

En nyliberal styrningsrationalitet kan alltså sägas ha tagit över de klassiska ideologiernas roll och undantränger som jag ser de klassiska formerna för ideologikritik. Dessutom innebär denna situation ett krympande utrymme för kritik – inte bara från akademiker och skribenter, utan även mer allmänt i det politiska samtalet. När det politiska avvecklas krymper utrymmet för ifrågasättande. För att kritik ska fungera måste den kunna utgå från motstånd, motsättningar, konflikter, kort sagt det politiska. Det som den nyliberala styrningsrationaliteten framför allt begränsar är just politiken. När medborgaren blir konsument och idealen om det goda samhället inskränks till (ekonomisk) tillväxt blir det politiska alltmer överflödigt. Marknadsreglering blir per definition apolitisk och därmed inte möjlig att utsätta för kritik.

Sharon Rider: Man har egentligen aldrig kunnat föreställa sig ett samhälle som *radikalt* skiljer sig från det man ingår i, förutom som utopi. Gud bevar oss för sådana »utopier«: de utgår nästan alltid från att det mänskliga subjektet, individen, inte kan och inte ska försöka *befria sig* från sin historia och sina materiella villkor. I dessa samhällsvisioner anses hon alltid vara bestämd av någon formell kategorisering (»klass«, »ras« med mera), som är hennes egentliga plats. Jag sällar mig till dem som befarar att sådana drömmar leder antingen till Treblinka eller till Gulag. Problemet med liberalismen är något annat, nämligen att den innefattar två, ibland inbördes motstridiga, idéer, som inte erkänns som motstridiga, nämligen »den fria människan« och »den fria marknaden«. Vad vi sett på senare år, framför allt i Kina och Ryssland, är att den senare över huvud taget inte behöver befatta sig med den förra. Tvärtom tycks marknaden bli effektivare, producera mer åt fler till lägre kostnad, om individen är hårt tyglad, helst genom att hon internaliserar sin roll i det ekonomiska systemet som sitt egentliga jag, det vill säga att hon tror sig vara autonom. Autonomi får en ny innebörd: konsumtion. Den amerikanska politiska kommentatorn George Will har skrivit att dagens kapitalism kan diagnosticeras med ett bipolärt syndrom.¹⁴ Den kräver själv-

13. Nikolas Rose, *Powers of Freedom. Reframing Political Thought* (1999), s. 154.

14. George Will, »Out of Control, by Choice«, i *Washington Post* den 6 januari 2011.

kontrollerande arbetare som samtidigt är konsumenter utan kontroll. Precis som Mill befarade behöver liberalismen inte alls leda till en bättre värld, en bättre människotyp. Den löper alltid risken att förfalla till sin nuvarande skepnad, där det mänskliga omdömet ersätts med protokoller och regelverk, det mänskliga språket med prefabricerade tankar och kommersiella och politiska floskler, den mänskliga omsorgen med billiga »made-for-TV-känslor« och sentimentalitet. Men det liberala samhället öppnar även för ett ifrågasättande av sina egna villkor. Det är däri dess styrka och värde ligger, bara vi har förmågan att ta oss denna frihet.

Leila Brännström: Är de materiella förutsättningarna för att bedriva ideologikritik särskilt dåliga i vår tid? Vi kan tänka på möjligheten att få forskningsmedel för projekt som inte är omedelbart nyttoorienterade, utrymmet för att skriva längre, mer undersökande texter i tidningar eller de politiska partiernas organisations- och verksamhetsformer.

Anders Johansson: Vad gäller akademisk forskning är det uppenbart att den nyttiga, användbara forskningen är gynnad. Så har det väl förmodligen alltid varit, men när forskningsmedel flyttas från fakulteterna till Vetenskapsrådet och bibliometriska mätmetoder (som går ut på att forskningsmedel fördelas utifrån hur forskarna lyckas publicera sig i vissa anglosaxiska facktidsskrifter) slår igenom på allt bredare

front förstärks givetvis den tendensen. På sistone har jag slagits av att det kritiska tänkandet måste försvaras till och med internt inom humaniora. Det är som om humanisterna själva beskäftigt vill gå de politiska direktiven till mötes och göra sig nyttigt okritiska innan någon ens har tvingat dem till det. När humanisterna själva avfärdar kritiskt tänkande med argument som »det är ute« eller »det är så negativt« finns det onekligen skäl till oro. Plötsligt framstår den deleuzianskt färgade kritiken ovan (>det kritiska tänkandet är per definition reaktivt<) som missriktad eller alltför sofistikerad. Den är rimlig och tänkvärd endast om fonden utgörs av kritiskt tänkande. Jag har svårt att se att humaniora skulle ha något berättigande över huvud taget om man inte försöker ägna sig åt kritiskt tänkande.

Malin Rönnblom: Jag skulle snarare säga att det krympande utrymmet för att publicera mer problematiserande texter inte bara handlar om materiella förutsättningar, utan minst lika mycket om en förändrad syn på vad som anses som »bra« eller »gångbar« kunskap. I en artikel från 2008 om förhållandet mellan forskning och politik menar Carol Bacchi att dagens krav på »användbarhet« är ett fenomen som måste granskas. Enligt Bacchi är det tidigare relativa avståndet mellan forskning och politik på väg att krympa, något som inte minst illustreras av begreppet »användardriven forskning«. Hon menar också att forskare i allt större

utsträckning belönas för forskning som prioriteras av den etablerade politiken och ser ett skifte i forskarrollen – en förskjutning från att studera *rätt frågor* till att få fram *rätt resultat*.¹⁵

Något som också är centralt i denna förskjutning är forskarnas begränsade utrymme att kritiskt granska själva formuleringarna av policyproblem och vilka lösningar som de möjliggör och omöjliggör. I stället framstår det som självklart att forskarna ska acceptera de politiska problem som staten formulerar och hitta lösningar på just dessa problem, det vill säga det mer traditionella sättet att bedriva policyforskning. I stället för att granska hur ideologier, värderingar och intressen genomsyrar policyprocesser blir forskarna nödgade att ta dem för givna. På så sätt blir det också politiken som avgör vilka »bevis« som räknas.

Bacchi menar också att forskarnas utrymme att ifrågasätta sin nya ställning är relativt begränsat, framför allt beroende på deras/vårt beroende av extern finansiering – och i Sverige gäller ju detta framför allt finansiering av staten. En granskning från Riksdagen visar också att det finns alltmer oanvända forskningsbidrag ute på universiteten.¹⁶ De anledningar som

pekas ut är bland annat den ökade koncentrationen av forskningsmedel till färre forskare, satsningen på stora samarbetsprojekt och forskningsmiljöer samt det faktum att anställning i högre grad kopplas till externa bidrag. Jag menar att denna utveckling kan förstås även mot bakgrund av den nyliberala styrningsrationalitet som präglar också akademien, där »excellens« och »världsledande forskning« mäts och vägs genom antal refereegranskade publikationer och inte minst summan av tidigare forskningsanslag. »Åt den som har skall varda givet« framstår som en adekvat beskrivning. I denna nyliberala ordning blir det också viktigt med ekonomisk effektivitet och redovisning. När forskarnas administrativa åtaganden ständigt ökar minskar utrymmet för kritik. Det finns helt enkelt inte tid för forskare att ägna sig åt kritik. Som Bronwyn Davies och hennes kollegor uttrycker det: »Det samtal som sätter sin prägel på kritiken och utvecklingen av en motdiskurs tar tid – tid som ingen längre har.«¹⁷

Sharon Rider: Det är fullt möjligt att skriva seriöst undersökande texter, även ideologikritiska sådana. Med nätpublicering med mera är förutsättningarna

15. Carol Bacchi, »The politics of research management. Reflections on the gap between what we »know« (about SDH) and what we do«, i *Health Sociology Review* volym 17, nr 2 (2008), s. 165–176.

16. *Oförbrukade forskningsbidrag vid universitet och högskolor* (RiR 2011:3).

17. Bronwyn Davies, Michael Gottsche och Peter Bansel, »The Rise and Fall of the Neo-liberal University«, i *European Journal of Education* volym 41, nr 2 (2006), s. 316.

kanske bättre än någonsin. I den akademiska diskursen, som jag vill tala om här, måste var och en ställa sig frågan: Vill jag säga något, eller vill jag få erkännande (anslag, tjänster, citeringar)? Om det är det senare som är viktigast, då är det svårt i dag att »hävda sig i konkurrensen«. Men går vår verksamhet ut på att tävla? Alla dessa kvalitetssäkrings- och värderingssystem – de utgör i sig själva ett slags reifikation av den vetenskapliga granskningens mål och mening. Forskarna anpassar sig, och skriver mängder av korta, ofta snävare artiklar (så kallade salamipubliceringar) i stället för till exempel mer djuplodande böcker. Men att de anpassar sig visar snarare hur väl styrningsrationaliteten har fungerat. Även »Foucaultkännare« ser till att publicera sig på engelska i internationellt renommerade tidskrifter med hög *Journal Impact Factor* (JIF), ett av de viktigaste mått som används i utvärderingen av forskning i statens resursfördelning, annars framstår de som misslyckade – inför anslagsgivaren, inför sin institution, inför kollegerna och ytterst även inför sig själva. De har blivit formade till »forskare« i precis den mening som systemet kräver. Men ett av Foucaults huvudsyften var just att få oss att inse att sådana regler, normer och värderingar fyller bestämda funktioner, som vi faktiskt kan försöka hålla distans till.

När vi inser specificiteten hos dessa system, det vill säga att de inte avspeglar någon neutral, objektiv nödvändighet, ja då är vi inte längre säkra på vad

vi ska förvänta oss av oss själva. Och vet vi inte på förhand vad vi ska göra, ja då kan vi göra något annat. Om systemet skulle bli så effektivt att det inte finns utrymme för »dissidenter« inom akademien, då upphör det att vara det kritiska tänkandets hemvist. Kanske universitetssidén har spelat ut sin roll; att komma till insikt om att det har skett en sådan utveckling är dock inte detsamma som att böja sig för den rådande tankeordningen. Det är bara att inse att man måste se sig om efter andra möjligheter.

Mitt svar på frågan är att de materiella förutsättningarna finns, men att de numera är kringgärdade av ett invecklat och intellektuellt hämmande »kvalitetssäkringssystem«. De ekonomiska villkoren är dock inte det största problemet. Det största problemet är att vi inte inser att den tid som behövs för reflektion, den frihet som krävs för att man ska kunna formulera egna frågor, inte är någonting som *ges*. Den är någonting man *tar sig*. Detta kan dock ha ett pris, både på det personliga och på det professionella planet. Man förlorar kanske känslan av att tillhöra en värdegemenskap; man anses kanske inte vara riktigt »representativ« för en viss forskningsriktning eller ett visst ämne; man slutar kanske att vilja vara det. Frågan är om man är beredd att betala priset.

Leila Brännström: Den klassiska ideologikritiken syftar till att blottlägga somliga representationer, tros-

system och övertygelser som vägleder våra liv trots att de i själva verket är falska. Ideologi är falskt medvetande och ideologikritiken, som utgår från möjligheten av en objektivt riktig verklighetsbeskrivning, konfronterar ideologin genom att visa på hur saker och ting egentligen förhåller sig. I den immanenta ideologikritiken, i till exempel den habermasianska tappningen, ställs erkända och allmänt accepterade ideal och löften mot en verklighet som inte lever upp till dem. Det som avslöjas här är glappet mellan de normativa måttstockarna och de faktiska förhållandena. I en mer utopisk typ av ideologikritik (kanske queerteorin) ställs sakernas nuvarande tillstånd mot en vision om en annan tänkbar framtid. Här lutar man sig mot möjligheten av en bättre framtid och ställer nuets begränsningar, brister och torftighet i relief. Vilka utgångspunkter har de former av kritik som förs fram i den politiska debatten, den estetiska verksamheten och det intellektuella samtalet i dag? Vad vill kritiken synliggöra? Hur tänker kritikerna att kritiken ska vara användbar? Eller är det inte användbarheten som är det primära syftet?

Anders Johansson: Jag är tveksam till föreställningen om kritik – om vi nu håller oss till konstkritik, litteraturkritik och så vidare – som en hjälpdisciplin. Även om all kritik givetvis är sekundär i förhållande till det objekt som kritiseras, är den på samma gång en genre i sin egen rätt – dess

existensberättigande kan aldrig ligga i någon eventuell användbarhet. Frågan om kritikens existensberättigande är lika komplex som frågan om konstens existensberättigande. Själv menar jag att litteraturkritiken, i ordets vidaste bemärkelse, i dag är *potentiellt* intressantare, mer utmanande, än den skönlitteratur den förhåller sig till. Den senare är oftast så djupt och oreflekterat försjunken i sin autonomi, så upptagen av att infria det egna kretsloppets krav (från kolleger, förlag, dagspress och så vidare), så uppslukad av den falska liberala individualism som genomsyrar hela samhället, att den saknar kritisk kraft.

Kritikens värde ligger inte i uppvisandet av en eller annan positiv utopi. Jag tror snarare att det är i kritiken som sådan – själva teoretiserandet, tänkandet – som möjligheten till något annat finns. Ett kritiskt tänkande som ser som sin uppgift att ge svar, visioner, utopiska löften riskerar att förlora sin kritiska halt.

Malin Rönnblom: Jag tycker att det är svårt att bedöma utgångspunkterna för den kritik som i dag förs fram, i både politisk debatt, estetisk verksamhet och det intellektuella samtalet. Det jag ser, inte minst i olika konstnärliga uttryck, är olika försök att utmana etablerade ordningar genom att presentera alternativa tolkningar av till synes självklara fenomen, ett sätt att synliggöra normer och föreställningar som just är »inristade institutioner«.

Jag tänker här exempelvis på utställningen *Lost and Found – Queering the Archive* som visades i Köpenhamn och Umeå under 2010, eller Elisabeth Ohlson Wallins arbete, konstnärliga uttryck som »tvingar« betraktaren att reflektera över sina förgivettaganden. Självklart finns dessa former av kritik även i det intellektuella samtalet, men kanske skulle vi forskare kunna ta till oss mer av de kritiska grepp som återfinns i konst och kultur. För mig som forskare handlar kritik om granskning och ifrågasättande, inte främst om att presentera användbara (politiska) alternativ. Det betyder inte att ideologierna står för det normativa medan kritiken avspeglar verkligheten. Detta synsätt förutsätter en typ av ontologi som ställer forskaren utanför sin forskning och som jag finner problematisk. Jag skulle inte heller hålla med om att exempelvis queerteori ställer »sakernas nuvarande tillstånd« mot en annan tänkbar framtid. Som jag ser det handlar queerteori inte minst om att ifrågasätta att det över huvud taget finns något som vi kan kalla »sakernas tillstånd«. Och kanske ligger just kritikens användbarhet i att visa upp de »inristade institutionerna« så att de blir synliga och därmed går att förändra.

Sharon Rider: När det gäller samhällsvetenskaperna och humaniora anser jag att ett alltför snävt fokus på att vara nyttig är skadligt, och detta av flera skäl. Det viktigaste är kanske just detta att man avsäger sig sin primära uppgift,

som jag beskrivit den ovan: att ställa andra frågor än de vedertagna. Att förhålla sig kritisk (med vilket jag inte menar »negativt inställd«, utan prövande och ifrågasättande i utgångspunkter och giltighetsanspråk) inte bara i förhållande till de svar som politikerna och näringslivet ger oss, men även i förhållande till *själva frågeställningarna*. Mycket tesdrivande forskning, i synnerhet av utopiskt slag, utgår ofta från vissa *väldigt* samtida och förgivettagna premisser som den aldrig riktigt tycks granska.

Mitt andra skäl för att ställa mig skeptisk till »användbar« forskning i humaniora och samhällsvetenskaperna är relaterat till det första. Frågan är: »För *vem* är forskningen användbar?« »Användbarhet« handlar ofta om en anpassning till rådande ideal och vissa bestämda syften hos dem som innehar makten att »använda« denna forskning (ofta som ett slagträ i den politiska debatten i form av bisatser av typen »forskningen har visat«). Universitetsforskning ska vara till för *männsligheten*, inte för det ena eller det andra ändamålet, eller för den ena eller den andra gruppens skull. Detta ska inte missförstås. Jag menar inte att samhällsvetare bör sluta forska om låt säga funktionshinder. Tvärtom. Men om dessa forskare är styrda av utomvetenskapliga värderingar i sin forskning och undervisning, och om dessa värderingar med nödvändighet leder till vissa resultat, ja då börjar det bli problematiskt. Härvidlag är

jag benägen att upprätthålla Webers distinktion mellan värdeneutralitet och värdfrihet. För vetenskapsmannen som människa är det senare idealet närmast omöjligt att upprätthålla, och kanske inte ens önskvärt. Det förra är däremot, åtminstone som ideal eller styrande vetenskaplig princip, absolut nödvändigt.

För att återvända till den första frågan, kan man säga att det bästa sättet att ifrågasätta en rådande ideologi inte är att propagera för en motideologi, utan att utförligt och ingående *beskriva* det man vill utsätta för kritik. I stället för att ställa upp en motbild till den bild man vill granska, beskriver man med andra ord just hur bilden uppstår: 1) dess självklara vokabulär, 2) hur denna vokabulär *de facto* formar vårt sätt att tala, tänka, leva och handla, samt 3) hur den bild som framträder genom detta språkbruk och dessa avbildningstekniker driver fram en viss utveckling.

Jag menar att det är precis så som Marx och Foucault arbetade. I någon mening skulle jag vilja kalla dem bägge för samhällsinriktade språkfilosofer. Hur skiljer sig det jag beskriver här från ideologiproduktion i traditionell bemärkelse? Jo, på det sättet att man här själv känner igen sig i de tänkesätt, språkbruk och tendenser som ska ut sättas för kritik. Att man själv fruktar

att man har anammat vissa tankar, att man svält dem utan att känna på dem, smaka på dem, lukta på dem – man blir illamående och undrar vad det är man har fått i sig. Då börjar man fråga sig: Varför åt jag det där? Hur såg det ut? Vem serverade det? Vad serverades det med? Åt alla samma sak? Och vilka ingredienser kan det ha funnits i det? En nykter beskrivning av hur det gick till vore bästa medicinen både för en själv och för andra, och oändligt mycket nyttigare än att beskriva en helt annan måltid som man själv och de som delar ens smak anser vara bättre.

Leila Brännström: Många som bedriver och har bedrivit ideologikritik har underförstått antagit att när ett glapp mellan lögn och verklighet, mellan ideal och verklighet, eller mellan verklighet och framtidsvision, utpekats så är utpekandet i sig handlingsmotiverande. Peter Sloterdijk hävdar i sin *Kritik av det cyniska förnuftet* att det falska medvetandet i vårt samhälle är »upplyst«, med vilket han menar att vi egentligen genomsådade de flesta av de ideologier som omger oss.¹⁸ Men av bekvämlighet handlar vi ändå som om vi tog dem på allvar. Vi handlar enligt Sloterdijk ständigt mot bättre vetande. Eller som Slavoj Žižek formulerar detta: »de vet mycket väl vad de gör, men ändå gör de det«. ¹⁹ Om Sloterdijs diagnos är rik-

18. Peter Sloterdijk, *Kritik av det cyniska förnuftet* (1988).

19. Slavoj Žižek, *Ideologins sublima objekt* (2001), s. 41.

tig, hur hanterar ideologikritiken det cyniska förnuftets utmaningar? Vilka verktyg och metoder används, och kan användas, för att kritik ska leda till förändringsbenägenhet? Är affirmativa snarare än värderande former av kritik mer mobiliserande?

Anders Johansson: Jag är inte säker på att kritiskt tänkande nödvändigtvis går ut på att påverka människors idéer för att i förlängningen förändra deras beteende. Om kritik leder till det är det givetvis bra, men sambandet är nog inte så enkelt. Žižeks (och Sloterdijks) iakttagelse är väl helt riktig i det avseendet: ideologikritiken har inte den kraften, eftersom människor inte är så endimensionellt rationella.

Jag upplever att det finns något auktoritärt och självgott okritiskt över den sortens traditionella ideologikritik. Det behövs inte fler intellektuella som anser sig ha genomskådat det falska och nu talar om för de oupplysta hur saker och ting ligger till. Om tänkandet ska vara kritiskt måste det kritisera sig självt i högre grad än så. Återigen tror jag att den frigörande potentialen ligger i tänkandet självt, inte i något förment frigörande budskap. Uppgiften – om man nu ska tala om »mobilisering« – är att tvinga eller locka läsaren att börja tänka, snarare än att tänka åt honom eller henne. Samtidigt bör det kanske sägas att det behövs flera typer av kritiker och intellektuella, flera former och temperament: både pedagogiskt och kompromisslöst filosofiskt avancerat,

både provocerande och lyhört, både kort och långt, både historiserande och politiserande. I vissa sammanhang – i massmedierna inte minst – kan de tydliga svaren, de tvärsäkra budskapen, ibland vara motiverade.

Malin Rönnblom: Jag tror att det är viktigt att betrakta kritik på olika nivåer, och att jag som forskare har ett uppdrag att göra ideologier begripliga, inte minst genom att peka på deras konsekvenser för olika grupper av människor. Utpekandet i sig blir det viktiga. Kanske behöver inte kritik vara vare sig affirmativ eller bedömande – om vi med det senare menar att kritiken syftar till att avgöra om något är »bra« eller »dåligt« – utan snarare granskande. Forskare kritiserar ofta, inte minst av journalister, för att inte ta tydlig ställning, utan i stället »gömma sig« bakom alternativa tolkningar; å ena sidan och å andra sidan. Jag menar att det är en uppgift i sig att tydliggöra innebörden, och de politiska konsekvenserna, av olika alternativ för att stödja människor i deras politiska ställningstaganden. Det jag också ser som viktigt är att kritik kopplas till människors vardag. Kritik måste beröra, tala till just dig. Kritik ska kännas, vara akut och personlig.

Leila Brännström: Finns det någon typ av kritik, kritik inom ett visst område eller kritik av vissa företeelser som ni saknar i det politiska och intellektuella livet?

Anders Johansson: Det är lockande att efterlysa mer *självkritik* på en mängd fronter, framför allt givetvis inom de grupper som har det största tolkningsföreträdet: ekonomer, terroristexperter, medierådgivare, politiker, kändisar etc. Att det skulle hända är givetvis utopiskt. Det innebär kanske att andra bör utsätta dessa aktörer för den kritik de själva inte uttalar. Ta en figur som Carl Bildt: på något vis har han fått en sådan aura av klokhet att ingen på allvar ifrågasätter hans affärer eller infantila twittrande. Han kallas in för att tala om tillståndet i världen, och journalisterna och kommentatorerna behandlar hans ord som ett slags facit.

Samtidigt finns det som sagt ett stort behov av mer självkritik och självreflektion bland kritikerna själva i vid bemärkelse. En kritiker som inte ifrågasätter sin egen position, sitt språk, sina teoretiska premisser, sina ideal, sina känslor, sitt kontaktnät, sin uppväxt och så vidare är inte så kritisk som han borde vara.

Malin Rönnblom: Framför allt saknar jag kritik av det som jag i mina tidigare svar beskrivit som en nyliberal metaideologi och dess konsekvenser på alla samhällsområden. Här tänker jag alltså främst på nyliberalism som styrningsrationalitet och inte som policy eller mer »renodlad« ideologi. Jag tänker på hur samhället alltmer styrs genom »revision«, inklusive hur vi utsätter oss själva för ständig revision. Jag tänker också på hur alltmer av politiken hand-

lar om paketering. Partiledarna har blivit varumärken snarare än politiska visionärer och det är svårt att hitta det politiska bland all uppvisning och paketering. Och vart tar kritiken vägen? Det kritiska, intellektuella samtalet som både utmanar etablissemangen och samtidigt får det att ifrågasätta sina egna utgångspunkter.

Samtidigt känner jag att jag har svårt att svara på frågan, vilket skrämmer mig lite. Har jag vant mig vid avsaknaden av kritik, frågar jag mig. Men visst finns det väl ett kritiskt samtal? Sitter med det senaste numret av *Bang* i min hand. Jubileumsnummer: 20 år med en kritisk tidskrift. Så visst finns den, kritiken. Och kanske måste den befinna sig i marginalen. Men jag vill se tydligare spår av den även i mainstreammedierna. Och i mainstreamforskningen. Här tycker jag nog att journalisterna i större utsträckning än forskarna har kapitulerat inför den nyliberala »överideologin« och lämnat sitt granskande uppdrag. Som Tomas Lappalainen skrev i *Dagens Nyheter* apropå att Italien firar 150 år som nationalstat, och att Italien i svenska medier framstår som dignande under en mediediktatur där Berlusconi styr och ställer: »Det är en felaktig beskrivning. Den som lever en tid i Italien får snarare kvävningsskänslor vid återkomsten till den konforma svenska offentligheten. I Italien bryts så skilda meningar att debatten i en svensk sensibilitet tycks befinna sig på det samhällsfarligas gräns [...]. Så gott som

varje dag publicerar stora tidningar som *La Repubblica* rasande intelligenta angrepp på regeringen.«²⁰

Var är den tredje statsmakten när vi bäst behöver den? Var finns mediernas granskning av den etablerade politikens betydelse för olika grupper i samhället? Det vi framför allt ser är referat av politiska uttalanden och alltför knapphändiga analyser av de politiska beslutens konsekvenser. Var finns exempelvis den genomgripande kritiken av hur Sverigedemokraternas inträde i den svenska riksdagen påverkar det politiska etablissemangen och möjligheterna att just politisera samhällsmotsättningar? Det vi får är beskrivningar av enskilda riksdagsledamöters beteende, inte en kritisk granskning av vad homogeniseringen av det politiska etablissemangen innebär.

Kritik är en nödvändig förutsättning för en fungerande demokrati. Det är allas, men inte minst mediernas, ansvar.

Sharon Rider: Om det finns någon kritik som jag saknar, är det *själökritik*. De stora omvälvande filosofiska projekten har oftast börjat där: Sokrates prövar sin egen förmåga till visdom, Kant granskar filosofins och kunskapens förutsättningar och anspråk, Nietzsche

frågar sig om ens vetenskapens vilja till sanning, inklusive eller kanske framför allt hans egen vetenskaps sanningsanspråk, är vad den ger sig ut för att vara. Problemet med hela begreppet »kritiskt tänkande«, liksom »ideologikritik«, är att det hänvisar till en verksamhet som *bara riktas utåt, inte inåt*. Det tycks inte finnas någon möjlighet till genuin konfrontation med de antaganden som kanske är de djupaste, och mest problematiska, nämligen de vi *själva* utgår från. För att ta ett enkelt exempel: notera att man inom humaniora obekymrat talar om »forskning«, som om »forskning«, med eller utan citationstecken, skulle vara dess essentiella verksamhet. Jag skulle vilja hävda att det bästa humanistiska tänkandet är just detta, *tänkande*, och inte forskning i modern, byråkratisk mening. Det bästa som en Nietzsche eller en Marx gjorde uppstod förvisso i ett forskningssammanhang, men utgjorde inte »forskning« i sig. Vad jag vill säga med detta exempel är att det visar på ett närmast oantastligt antagande, en dogm i vår tid, nämligen att det inte finns något värde i att bedriva den sorts initierade självkritik som jag efterlyste ovan, det vill säga att bedriva ett transcendentalt tänkande, ett tänkande där tänkaren granskar *förutsättningarna för sin egen tankeverksamhet*.

20. Tomas Lappalainen, »Landet som icke är«, i *Dagens Nyheter* den 6 mars 2011.